

УДК 342.56:35

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2023.4>**В. П. Бойко**кандидат юридичних наук, докторант
Науково-дослідного інституту публічного права
orcid.org/0000-0002-3505-4530**СУТНІСТЬ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В АСПЕКТІ ЗАСАД ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ**

В статті виявлена узагальнена сутність правової держави в аспекті засад правосуддя в Україні. Доведено, що у вузькому розумінні правова держава – це суспільство в якому панує принцип верховенства права, вершиною забезпечення якого є правосуддя. Зроблено висновок, що використовуючи засади верховенства права, суд (судді) можуть відходити від позитивістських норм права (недоскональних чи спеціально прийнятих під певних осіб) встановлених законодавчою тим більш виконавчою гілками влади, приймаючи справедливі рішення відновлюючи порушенні права та свободи громадян, як в інших спосіб це зробити не можливо. З'ясовано, що будучи на вершині забезпечення верховенства права, правосуддя є не спроможною самотужки забезпечити панування верховенства права в сіх сферах життя українського суспільства, без допомоги громадянського суспільства, наявності політичних еліт для яких суворе дотримання законності, виконання судових рішень дотримання та етичних правил службовців є способом свідомого життя. Проте, на перехідних етапах розвитку правової держави саме симбіоз суб'єктів громадянського суспільства та правосуддя є головним способом формування новітніх поки ще не зрілих (корумпованих і таких що захищають корпоративний інтерес) слуг народу у виконавчій та законодавчій гілці влади. Забезпечення незалежності суду, недоторканість суддів, їх належна правова культура, професійність, дотримання присяги судді, етичних правил є необхідною складовою правової держави. Підкреслено, що ніхто крім громадянського суспільства, закладів та наукових установ юридичної освіти, органів суддівського врядування та самоврядування не можуть приймати участь в «виховних» заходах що діючих суддів, їх відборі та призначенні, у будь якому випадку в правовій державі до цього процесу не можуть бути допущені посадові особи органів виконавчої та законодавчої влад.

Ключові слова: верховенства права, виконавча влада, захист прав і свобод громадян, правова держава, правосуддя, справедливість, суд, суддя, судова влада.

Boiko V. P. THE ESSENCE OF THE RULE OF LAW IN THE ASPECT OF THE PRINCIPLES OF JUSTICE IN UKRAINE

The article reveals the generalized essence of the rule of law in the aspect of the principles of justice in Ukraine. It has been proven that in a narrow sense, a legal state is a society in which the principle of the rule of law prevails, the pinnacle of which is justice. It was concluded that using the principles of the rule of law, the court (judges) can depart from the positivist norms of law (imperfect or specially adopted for certain persons) established by the legislative and even more executive branches of government, making fair decisions and restoring violations of the rights and freedoms of citizens, as in other ways it is not possible to do this. It was found that, being at the top of ensuring the rule of law, justice is not able to ensure the rule of law in these spheres of life of Ukrainian society, without the help of civil society, the presence of political elites for whom strict compliance with the law, execution of court decisions and compliance with the ethical rules of officials is a way of conscious life. However, at the transitional stages of the development of the rule of law, it is the symbiosis of civil society subjects and justice that is the main way of forming the newest, not yet mature (corrupt and those who protect corporate interest) servants of the people in the executive and legislative branches of government. Ensuring the independence of the court, the inviolability of judges, their proper legal culture, professionalism, observance of the judge's oath, ethical rules are a necessary component of the rule of law. It is emphasized that no one except civil society, institutions and scientific institutions of legal education, bodies of judicial governance and self-governance can take part in "educational" measures that acting judges, their selection and appointment, in any case in a state governed by law, cannot participate in this process officials of the executive and legislative authorities should be admitted.

Key words: constitutional state, court, executive, judge, judiciary, justice, justice, protection of the rights and freedoms of citizens, rule of law.

Актуальність теми. Правова держава мрія багатьох поколінь Українців почала реально втілюватись в життя в остання десятиліття. Закріплена в Конституції України ще в 1996 році, вона вже пройшла певний шлях. Однак ще рано говорити, що ми живемо в дійсно правовій державі. Однією з провідних проблем у цій сфері є утвердження в Україні справедливого та ефективного правосуддя. На жаль треба констатувати, що в цьому аспекті досягти належно стану справ вітчизняному суспільству ще не вдалось.

Отже, питання сутності правової держави в аспекті засад правосуддя в Україні потребують подальшого наукового розвитку на сучасному етапі розвитку держави Україна

Зв'язок теми із сучасними дослідженнями. До сутності правової держави в аспекті засад правосуддя в Україні звертали увагу вітчизняні вчені юристи, серед них: В. Авер'янов, О. Бандурка, В. Бевзенко, В. Бринцев, Н. Доднар, П. Вовк, В. Галунько, Л. Глуценко, О. Дубенко, В. Задорожна, А. Іванищук, В. Кравчук, О. Кузьменко, Я. Рябченко, М. Слободянюк, С. Стеценко,

В. Шагіло та ін. Проте, безпосередньо узагальнення наукових підходів до правової держави в аспекті засад правосуддя в Україні вони не здійснювали.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі філософії права, теорії права, норм законодавства узагальнити в наукові підходи до правової держави в аспекті засад правосуддя в Україні

Викладення основних положень. Правова держава є природною для гуманістичного демократичного суспільства. Відповідно як тільки виникають перші античні демократичні держави починають узагальнюватись перші теоретичні її положення. Зокрема обмеження державної влади законом, що проростали у працях Сократа, Платона, Аристотеля та ін, які спиралися на поняття формальної правової держави [1, с. 37–40]. Юристи Стародавнього Риму Полібій, Цицерон, далі мислителя Просвітництва Ф. Аквінській, М. Лютер, Д. Аліг'єрі та ін. внесли свій вклад у розвиток засад правової держави. У період буржуазних революцій, у період зміни традиційних держав державами конституційними – XVI–XVIII століття. Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, І. Кант, Г. В. Ф. Гегель та ін. на новому якісному рівні розвинули теорії правової держави ключовим досягненням мислителів тієї епохи було започаткування теорії розподілу влад [2]. Більш формально категорійне розуміння правова держава було висвітлено в теорії державного права в Німеччині першої чверті XIX [3]. Плідним у цьому аспекті були практичні пошуки вчених і українських політиків національно-визвольних змагань 1917–1921 рр [4].

Отже, сутність правової держави в аспекті засад правосуддя в Україні зароджувалися поступово, із формуванням перших держав у світі, та поетапно видозмінюючись, розвиваючись в суспільних умовах включно до сьогодення.

Сучасна концепція правової держави Україна це система принципів, інститутів, що висловлюють демократичну ідею народного суверенітету. Суверенітет народу означає, що лише народ – єдине джерело всієї влади; лише він має невідчужуване право визначати та змінювати форми державно-правового життя. Саме це і має бути відображено в конструкції сучасної правової держави. Правова держава це суверенна політико-територіальна організація влади, яка існує і функціонує в громадянському демократичному суспільстві на підставі соціально-справедливого права і в якій на його основі реально забезпечується здійснення прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина, окремих груп людей та громадянського суспільства в цілому, де держава й людина несуть взаємну відповідальність. Іншими словами, це держава, в якій юридичними засобами реально забезпечено максималь-

не здійснення, охорона та захист основних прав і свобод людини [3].

В. Задорожна, визначає, що правова держава – головний принцип політико-правового ладу держави, що характеризується особливим шанобливим ставленням до права, закону та норм, передбачених у документах цієї країни. Громадяни у правовій державі мають бути висококультурними особами, які дотримуються закону та з відповідальністю ставляться до нього [5]. Конституція у своїй першій статті чітко й однозначно виписала, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (підкреслено нами. В. Б.) [6]. Проте лише формальними ознаками забезпечити засади правової держави не можливо.

Звернемось до доктринального аналізу правова держава – це організація політичної влади, яка створює умови для найбільш повного забезпечення прав і свобод людини та громадянина, а також для найбільш послідовного зв'язку за допомогою права державної влади з метою недопущення зловживання [7, с. 254]. Сутність правової держави, на думку Л. Самофалов, полягає в тому, що законодавчі, виконавчі та судові органи тісно пов'язані із законом. Законодавець діє переважно на засадах передбачення. Народну волю висловлюють шляхом парламентської демократії. Органи, які покликані виконувати закони, повинні суворо їх дотримуватись. Правова держава покликана обслуговувати суспільство, відображати його інтереси і бути інструментом їх утілення в життя. У правовій державі закони покликані забезпечувати права та свободи людини, її природні інтереси, встановлювати єдність взаємних прав і відповідальності держави й особи [8, с. 195–198]. В. Д. Бринцев визначає, що правова держава – це теоретична і практична модель управління суспільством, у якому реалізація владних повноважень органів держави та посадових осіб базується на демократичних принципах, що забезпечують пріоритет прав і законних інтересів особистості, регламентується чіткою завершеною системою законодавства із втіленням у правозастосовній діяльності принципу верховенства права та здійснюється на основі самостійності і незалежності законодавчої і виконавчої (управлінської), судової функцій держави, побудованих із застосуванням механізмів взаємних стримувань і протидія [9, с. 25].

Все вище наведене дає можливість сформулювати наступні узагальнення щодо сутності правової держави в аспекті засад правосуддя в Україні:

- у вузькому розумінні правова держава – це суспільство в якому панує принцип верховенства права, вершиною забезпечення якого є правосуддя;
- використовуючи засади верховенства права, суд (судді) можуть відходити від позитивістських

норм права (недоскональних чи спеціально прийнятих під певних осіб) встановлених законодавчою тим більш виконавчою гілками влади, приймаючи справедливі рішення відновлюючи порушенні права та свободи громадян, якщо в інших спосіб це зробити не можливо;

– будучи на вершині забезпечення верховенства права правосуддя є не спроможною самотужки забезпечити панування верховенства права в усіх сферах життя українського суспільства, без допомоги громадянського суспільства, наявності політичних еліт для яких суворе дотримання законності, виконання судових рішень дотримання та етичних правил є способом свідомого життя;

– проте, на перехідних етапах розвитку правової держави саме симбіоз суб'єктів громадянського суспільства та правосуддя є головним способом формування новітніх поки ще не зрілих (корумпованих і таких що захищають корпоративний інтерес) слуг народу у виконавчій, законодавчій та судовій гілці влади;

– забезпечення незалежності суду, недоторканість суддів, їх належна правова культура, професійність, дотримання присяги судді, етичних правил є необхідною складовою правової держави;

– ніхто крім громадянського суспільства, закладів та наукових установ юридичної освіти, органів суддівського врядування та самоврядування не можуть приймати участь в «виховних» заходах що діючих суддів, їх відборі та призначенні, у будь якому випадку в правовій державі до

цього процесу не можуть бути допущені посадові особи органів виконавчої та законодавчої влад.

Література

1. Шатіло В. Концептуальна генеза правової держави та її вплив на формування загальних принципів державної влади в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2013. Вип. 95. С. 37–40.

2. Слободянюк М. Правова держава і громадянське суспільство. Актуальні проблеми суспільно-політичних наук : збірник матеріалів наукової конференції / упоряд.: О. І. Яременко, С. А. Лапшин. Вінниця, 2018. С. 328–336.

3. Вовк П. Правова держава: вітчизняні наукові підходи до змісту поняття. юридичний вісник. 2020. № 1. http://www.yurvisnyk.in.ua/v1_2020/3.pdf

4. Бондар Н. Юридична (правнича) освіта у період визвольних змагань (1917–1921 РР.): історико-правове дослідження. Підприємництво, господарство і право. <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2019/3/43.pdf>

5. Задорожна В. Сутність та ознаки правової держави, її прояви в Україні. Філософія. Культура. Життя. 2014. Вип. 40. С. 185–191.

6. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

7. Лебедева О. В. Правова держава: поняття та принципи. Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 203–207.

8. Самофалов Л. П. Правова держава як фактор розвитку громадянського суспільства. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ . 2016. № 2. С. 189–198.

9. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : монографія. Х. : Право, 2010. 464 с.